

TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA O'QUVCHILARNING KOMPOZITSION FLKRLASH QOBILAYATLARINI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI

Toshmuqimova O'g'iloy Baxtiyorovna

Bo'ka tumani 31 maktab tasviriy san'at chizmachilik o'qituvchi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tasviriy san'at darslarida o'quvchilarning kompozitsion fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishning ahamiyati va uning vazifalari haqida bo'lib, kompozitsion fikrlash qobiliyatini shakllantirish va uning inson hayotida tutgan o'rni to'g'risida ma'lumot beriladi.*

Kalit so'zlar: *San'at, tasviriy san'at darslari, kompozitsiya, kompozitsiya asoslari, kompozitsion*

Abstract: *In this article we are talking about the importance of the formation of compositional thinking skills of students at school lessons of fine art and its tasks, a reference is given to the formation of compositional thinking skills and its role in human life.*

Keywords: *Art, art lessons, composition, fundamentals of composition, the ability to think compositionally.*

San'at tabiat va jamiyatdagi voqea-hodisalarning badiiy tasvirlarda ifodalanishidir. San'at o'zida moddiy olamning umumiy holatini hamda rivojlanishini aks ettirish, odamlarga uni bildirishda muhim vosita bo'lish bilan birga, insonni siyosiy, axloqiy va badiiy jihatdan tarbiyalashning qudratli omili bo'lib xizmat qiladi. San'at voqelikni ifodalash uslubi, xarakteri, mazmuniga ko'ra, tasviriy san'at, me'morchilik, adabiyot, musiqa, sirk, teatr, kino, radio-televideniya kabi turlarga bo'linadi.

San'atning ijobiy va eng muhim xususiyati shundaki, u fandan farqli o'laroq, voqea-hodisalarni tushunchalarda emas, balki sezgi va his bilan idrok qilinadigan shakllarda, tipik badiiy obrazlarda ifodalaydi. San'at insoniyatning ezgu niyatlarini, ularning orzu-umidlarini to'la ifoda etadi. Shu boisdan xalqimiz o'z san'atini qanchalik ardoqlab, unga hurmat va ehtirom bildirsa, jahon xalqlari ham bugungi o'zbek san'atiga ana shunday ixlos va ehtirom bilan qaraydilar.

Umumiy ta'lim maktablarida tasviriy san'at darslari estetik tarbiya, san'at va madaniyat, o'zbek san'ati tarixini o'rganishning asosiy vositalaridan xisoblanib, o'quvchilarni ma'naviy barkamol etib tarbiyalashda katta ahamiyatga egadir. Tasviriy san'at darslarida o'quvchilar ilmiy bilim asoslarini egallaydilar, borliqni o'zlashtiradilar, bu esa ularni g'oyaviy, aqliy, axloqiy, estetik jihatdan tarbiyalashda samarali ta'sir ko'rsatadi.

Tasviriy san'at darslari o'quvchilarda ma'naviy dunyoqarashni, g'oyaviy e'tiqodni shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. U fikrlash qobiliyatini, ko'rish xotirasini, ijodiy tasavvurni, badiiy didni, estetik hissiyotni o'stiradi. Maktabda o'qitiladigan

tasviriy san'at darslarining har bir turi (narsaning o'ziga qarab rasmini chizish, dekorativ rasm chizish, mavzu asosida rasm chizish, tasviriy san'at haqida suhbat) o'quvchilar ijodiy qobiliyatining o'sishiga, dunyoqarashining shakllanishiga yordam beradi, ya'ni shaxsni har tomonlama kamol toptiradi.

Tasviriy san'at mashg'ulotlari o'quvchilarning ko'rish orqali idrok etishini o'stiradi. Ko'z orqali idrok etishni rivojlantirish deganda, biz maqsadga muvofiq kuzatish qobiliyatini tushunamiz, ya'ni narsa va hodisalarni solishtirish, ularning farqi va umumiy tomonlarini aniqlash, narsalarni shakl va tashqi ko'rinish jihatidan klassifikatsiyalashni anglaymiz. Olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, odamlar tashqaridan olayotgan har qanday ma'lumotlarining 90% dan ortiqrog'ini ko'z orqali oladi. Bu kishilar hayotida ko'zning roli beqiyos ekanligini ko'rsatib turibdi va u ko'zning imkoniyatlari o'rganishni talab etadi. Maktabda esa ko'z xotirasini, uning imkoniyatlarini rivojlantirishda boshqa fanlarga qaraganda tasviriy san'at fani ancha ustun turadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda tasviriy san'atning insonlar hayotidagi roli yanada oydinlashadi.

Tasviriy san'at darslarida o'quvchilar narsaning o'ziga qarab tasvirlash, rangshunoslik, rang tasvir, grafika, dizayndan tortib modellashtirishgacha bo'lgan jarayonlarni o'rganadi. Bu jarayonlarni o'rganishda katta xizmat qiluvchi omil kompozitsiya, kompozitsion ko'rish va kompozitsion fikrlash qobiliyatidir. Shuning uchun ham tasviriy san'at darslarida avvalo, qarab chizish va predmet yoki holatning kompozitsion yechimini topish o'rgatiladi. Kompozitsiya va kompozitsion fikrlash qobiliyati nafaqat tasviriy san'at darslarida, balki inson hayotida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Har qanday badiiy ijod mahsuli bo'lmish asarning mukammalligi, saviyasi, birinchi navbatda, kompozitsiya orqali namoyon bo'ladi. «Kompozitsiya» so'zi «yaxlitlik», «birlik», «o'zaro bog'liqlik» degan ma'nolarni bildiradi. Boshqacha qilib aytganda, qismlarning butunlikka bog'liqligini ta'minlovchi sifatlar kompozitsiyani tashkil etadi.

Biz kundalik hayotimizda, turmushimizda juda ko'p predmet va voqea-hodisalarning rasm-tasvirlarini uchratamiz. Ulardan ayrimlari bizga yoqadi, ayrimlari yoqmaydi. Buning boisi - shu rasm hamda tasvirlarni yaratishda kompozitsiyaga qay darajada e'tibor berilganligidadir. Ma'lumki, rasm va tasvirlarning mazmuni, maqsadi va vazifasiga ko'ra ularning kompozitsion tasviri yaratiladi. Kompozitsiyaning to'liq, mazmunli, ishonchli chiqishi narsaning o'ziga qarab rasm chizishda muhim ahamiyatga ega. Bu asosan naturaning shakli, tuzilishi, rangi, turish holati, yorug'-soyalarining tushishi, u rasm chizuvchidan qancha masofada turganini aniq belgilash va uni shu holda ifoda etilishiga bog'liq bo'ladi. Shu boisdan natura va naturmort elementlari rasm kompozitsiyasi bo'yicha shunday taqsimlanmogi kerakki, uning har biri rasm ifodasida o'z o'rniga, turish holatiga, bir-biriga bog'lanishiga ko'ra rasm kompozitsiyasini chiroyli, jonli, harakatchan va tomoshabinga yoqimli bo'lishiga yordam berishi zarur.

Narsaning o'ziga qarab rasm chizishda kompozitsiyaning asosiy talabi - natura va naturmort elementlarining bir butunligini tashkil etish, shuningdek, shakl, rang hamda ularning uyg'unligi, mustaqilligi va mazmunini saqlashdir. Narsaning o'ziga qarab rasm chizishda kompozitsiya - badiiylikning bosh mezoni bo'lib, u rasmdagi har bir narsaning yaxlitligi, realligi, o'zaro uyg'unligi, mosligi hamda ularning tasvirlanishdagi ijodiyliigi, ko'rkam va jozibasini ta'minlay oladigan badiiy uslubdir. Shu boisdan narsaning o'ziga qarab rasm chizishda natura yoki naturmort elementlarining katta-kichikligiga, mavzuga ko'ra o'z o'miga qo'yilishi, ya'ni postanovka elementlarining katta hajmdagilarini orqa tomonga, o'rtacha kattalikdagilarini o'rta planga va kichik hajmdagilarining esa oldinga qo'yilishi, bunda ularning rangiga ham e'tibor berilishi maqsadga muvofiqdir

Agar rasm chizuvchi biron manzarani ifodalamoqchi bo'lsa, u eng avvalo, ko'rinib turgan manzaraning qancha qismini yoki rasimga tushiriladigan yerning ikki chetini, yuqori (havo qismi) va quyi qismining qog'oz yuzasiga qanday tushirilishi, ko'rinib turgan manzaradagi predmetlardan qaysi birini olib tashlash va nimalarni kiritish mumkinligi haqida bir fikrga kelib oladi. Bu ishlarda qiyinchiliklar tug'ilsa, rasm chizuvchi o'zi yasab olgan ko'rinishni topuvchi (видеоискатель) dan foydalanishi mumkin. Ko'rinib turgan manzara qog'oz yuzasiga tushiriladi. So'ngra kompozitsiyaga tushadigan daraxtlar, yer-suvlar, o't-o'lanlarning o'rnlari aniq belgilab chiqiladi. Bu yerda kompozitsiya elementlarining qaysi biri natural holda, qaysi biri umumlashtirilgan, qaysi biri ijodiy-badiiyashtirilgan holda bo'lishini aniqlab, kompozitsiya mazmuniga kiritiladi.

Qalamtasvir va rangtasviming hammasida ham kompozitsion yechim bo'lishi talab qilinadi. Kompozitsion yechim rasmda ma'lum mavzu, uning mazmuni, elementlari hamda ikkinchi darajali obrazlar va elementlar bo'lishini ishonarli holda, mavzu mazmuniga uyg'un tarzda yoritilishini, shuningdek, kompozitsiyadagi barcha predmet, vaqt, davr, barcha harakatlar bir momentga va mavzu mazmuni - sujetiga moslashtirilishini talab qiladi.

Maktab tasviriy san'at darslarida kompozitsion fikrlash qobiliyatini takomillashtirish o'qituvchilar oldida bir necha muhim vazifalarni yuklaydi. Avvalo o'quvchilarni kompozitsiyani ko'rish va tushunish qobiliyatini shakllantirish va keyinchalik bu jarayonni tasvirlash jarayonida qo'llash. O'qituvchilar bu holatda, har bir o'quv jarayoni qadam-ba qadam olib boriladi.

O'quvchilarga avvalo kompozitsiya uning tayanch tushunchalari o'rgatib boriladi. Keyinchalik vazifalar murakkablashtirilgan holda ulardan kompozitsiya tuzish, ixtiyoriy predmetlarni tanlash talab qilina boshlaydi. Bu o'quvchilarda kompozitsion fikrlash qobiliyatining ilk bosqichlarini rivojlantiradi. O'quvchilarga topshiriqlar asta-sekinlik bilan murakkablashtirib borilar ekan, natijalar ham yaxshilanib boradi.

Kompozitsiya-tasviriy san'at asosidir. Har qanday ijodiy ish, kompozitsion yechimga ega bo'lgandagina, san'at asari sifatida qabul qilinadi. Kompozitsiyani

ko'rish, uni yarata olish, bir so'z bilan aytganda kompozitsion fikrlash qobiliyati ega bo'lish aynan shuning uchun muhim hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, kompozitsion fikrlash qobiliyati orqali o'quvchilarda estetik idrok, taqdimot, estetik his-tuyg'u rivojlanadi, bundan tashqari san'at asarlarini yarata olish, tushunish, anglash qobiliyatlari shakllanadi. O'quvchilar ta'lim jarayonida zaruriy hisoblanuvchi, fikrlash jarayoni rivojlantiriladi, taqqoslash tahlil qilish, sintezlash, umumlashtirish jarayonlarini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tasviriy san'at darslari bevosita o'quvchilar ichki dunyosi, dunyoqarashiga tasir qiladi. Kompozitsion fikrlash qobiliyati tasviriy san'at darslari asosi bo'lib, dunyoni yanada yaxshiroq, go'zalroq ko'rishga, uni yanada jozibali tomonlarini anglashga yordam beradi. Kompozitsion fikrlash qobiliyati aynan shu maqsadda muhim va ahamiyatlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boltaboevich, B. B. (2020). Formation of the skills of portraying the future teacher of fine arts in pencil drawing. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1122-1127.
2. Baymetov, B. B., & Muratov, K. K. (2020). Self Sketches as a Tool in the Professional Training of a Future Artist-Teacher. *Solid State Technology*, 224-231.
3. Байметов, Б. Б. (2016). История развития изобразительного искусства Узбекистана. *Наука, образование и культура*, (1 (4)).
4. Baymetov, B. B., & Sharipjonov, M. S. O. (2020). Development Of Students' Descriptive Competencies In Pencil Drawing Practice. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(08), 261-267.
5. Boltabayevich, B. B., & Shodieva, B. O. (2020). Individual Approach To The Formation Of Artistic And Creative Talents Of Students In Art Schools. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(08), 637-642.
6. Jabborova Shahzoda Husen qizi (2022) Vizual faoliyat jarayonini boshlang'ich sinf o'quvchilari ta'lim jarayonida qo'llash. *IJODKOR O'QITUVCHI JURNALI* 15(02) 24-27
7. Aslanova Nargiza Hakimovna (2021) Tasviriy San'at Fani To'garaklarida STEAM Talim Tizimi. *Journal of Innovations in Social Sciences* 01(06) 2021 99-106
8. Jabborova Shahzoda Husen qizi (2022) TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA NAZARIY BILIMLARNING O'RNINI VA AHAMIYATI. O'QUVCHILAR IJODIY FAOLIYATIGA TA'SIRI "ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ" ISSN: 26587989 05.04.2022
9. Umurova Maftuna Uyg'un qizi (2022) DEKORATIV SAN'AT VA UNING O'QUVCHILAR BADIY ESTETIK DIDIGA TA'SIRI. "ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ" ISSN: 2658-7989 05.04.2022